

Onko historiantutkija rahoittajan perässähiittäjä? – Muutama kommentti Petri Pajulle

Karl-Erik Michelsen – Tuomo Särkikoski

Petri Paju on arvioinut kirjaamme *Suomalainen ydinvoimalaitos Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 5/2006. Olemme kiitollisia, että tutkija on paneutunut teokseen ja saattanut näkemyksensä muiden tietoon. Jokainen voi kuitenkin itse päätellä kirjan luettuun, miten hyvin Pajun kritiikki osuu maaliinsa. Pajun kirjoitukseen sisältyy monia kiistanalaisia väitteitä, jotka ansaitsevat vastineen.

Petri Paju edustaa sitä perinteistä historiantutkimusta, jolle kelpaavat kunnolliseksi tutkimukseksi vain ja ainoastaan julkisella rahalla maksetut työt. Paju asettaa ydinvoimatutkimuksemme epäilyksen valoon sen vuoksi, että ”kirjan

tilaaja on Loviisan voimalaitos ja maksaja ilmeisesti Fortum Oyj”. Jokainen historiantutkijahan tietää mitä se tarkoittaa. Maksettu työ ei täytä objektiivisuuden vaatimuksia, koska tutkijat kirjoittavat sitä mitä maksaja vaatii.

Sama epäluulo kertautuu Pajun arvostelussa. Hänen mielestään kirjasta ”piirtyy varsin kaunis, välillä suorastaan epäilyttävän idealistinen kuva suomalaisen insinöörin vastuuntunnosta”. Hänelle tulee kirjaa lukiessa ”väistämättä mieleen, että energiayhtiö Fortumin rahoilla ei ainakaan pitkästi kirjoiteta ydinvoiman vastustajista”. Kaiken lisäksi kritiikko muistuttaa, että ”rivien väleistä on selvästi luettavissa, että he suhtautuvat [ydinvoimaan] varsin positiivisesti.”

Suhtauduimme ydinvoimatutkimukseen tutkijan neutraaliudella. Päätimme ottaa työn vastaan, vaikka tarjolla oli vain vähän rahaa. Aihe oli kuitenkin liian kiinnostava hylättäväksi. Tiedostimme hankkeen vaarat. Samana päivänä kun Svetlana Aleksijevitš signeerasi Esplanadin puistossa kirjaansa *Tšernobylistä nousee rukous* (Tammi 2000), pohdimme ydinvoimahistorian tarjoamia haasteita. Riski leimautua ydinvoiman puolestapuhujaksi oli luonnollisesti mukana kalkyy-lissä.

Petri Paju arvostelee voimakkaasti kirjamme tieteellisiä perusteita. Emme ole käyttäneet riittävästi alkuperäislähteitä, olemme unohtaneet lähdekritiikin ja suhtautuneet tutkittaviin kohteisiin puolueellisesti. Kirjamme ei myöskään keskustelee tutkimuksen kanssa, eikä siinä ole viitteitä suomalaiseseen ja kansainväliseen ydinvoimatutkimukseen. Kaiken huipuksi olemme johtaneet lukijoita harhaan ”sijoittamalla aikakauslehtiartikkelit ja tutkimuskirjallisuuden lähdeluettelossa samaan kohtaan”.

Kuten edellä totesimme, kriitikolla on täysi vapaus arvioida teosta mielensä mukaan. On kuitenkin vaarallista syyttää ammattitutkijoita tiedon vääristeleisestä, lukijoiden johtamisesta harhaan sekä objektiivisuuden puutteesta. Jokainen, joka on tilaushistorioita kirjoittanut, tietää että kohteella/kohteilla on asioihin sanansa sanottavana. Mutta samalla karaistunut tutkija on myös valmis puolustamaan valintojaan ja tekemisiään. Näinhän tekevät kaikki tutkijat riippumatta rahoituslähteestä. Jos tutkija menettää maineensa, samalla menevät myös työ ja leipä. Todellisuus on ankara ja vain korkeasta laadusta maksetaan.

Yksityinen vai julkinen rahoitus?

Yksityinen rahoitus on suomalaisen historian tutkimuksen tabuja. Vasemmistoaaltoisessa tiedepolitiikassa 1970- ja 80-luvuilla mustamaalattiin herkästi kaikki yksityisellä rahoituksella tehtävä tutkimus epäilyttäväksi – ellei lähtökohta ollut akateemisen kriittinen. Petri Pajun arvostelu osoittaa, että akateeminen tabu elää edelleen. Ilmiö on tuttu kaikille yliopistovirkoja hakeneille. Hakupapereihin ei kannata tarjota meriitiksi yksityisesti rahoitettuja hankkeita.

Kritiikki yksityistä rahoitusta kohtaan perustuu yleensä väärinkäsityksiin. Yksi luulo on, että yksityiset rahoittajat tarjoavat tutkijoille ruhtinaallisia palkkioita ja että he siten saavat tilastusta historiasta toivomansa näköisen. Todellisuus

on toinen. Yritykset ovat tarkkoja rahoistaan, eivätkä päästä kirjoittajaan tutkimussopimuksilla todellakaan rikastumaan.

Toinen harha-ajatus on, että yksityisillä yrityksillä olisi etukäteen jokin varma tieto historiaastaan ja että tutkija palkataan vain kirjoittamaan tämä näkemys ulos. Oma kokemuksemme on, että yrityshistoriat ovat aitoa historian tutkimusta ja tilaa on uusille tulkinnoille. Yleensä tätä kaipaavat myös työn tilaajat. Historiaprojekti tarjoaa heille tilaisuuden nähdä menneisyys uudessa analyttisessä valossa. Toki tilaaja saattaa asettaa paineita sisällölle, mutta näinhän aina käy. Tutkijan itsetunnosta ja ammattitaidosta riippuu, miten paineet kestetään.

Työskentely yritysten kanssa vaatii kykyä keskustella yritysjohtajien, insinöörien, juristien ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Tämä saattaa monesta tutkijasta tuntua vastenmieliseltä. Kriittinen marxisti inhoaa (valtio)kapitalisteja ja historian tutkijat koulutetaan edelleen ammentamaan tietonsa enimmäkseen kirjallisista lähteistä. Todellisessa elämässä historiallinen tieto ei kuitenkaan koostu ideologisista kategorioista tai alkuperäisdokumenteista. Taustalla vaikuttavat monet näkymättömät verkostot, yksityiset neuvottelut ja hiljainen tieto. Näihin tietolähteisiin löytyvät avaimet vain vuorovaikutuksessa todellisten toimijoiden kanssa.

Atomien energia vai energiapolitiikka?

Petri Paju ei ole sisäistänyt kirjamme otsikkoa. Kirjan nimeksi valittiin – neuvottelujen kautta – *Suomalainen ydinvoimalaitos*, koska sellainen Loviisan Hästholmenille todella tehtiin. Neuvostoliiton paine idänkaupan politiikassa, mutta myös ydinvoimateknologian osajana oli 1960-luvulla kova. Silti Loviisan laitoksen suunnittelivat ja rakensivat nimenomaan suomalaiset, monen ulkomaisen partnerin kanssa. Täytyy muistaa, että 1960-luvun lopulla alan kaupallinen teknologia oli uutta ja vakiintumatonta. Tai niin luultiin. Loviisaan valittu kevytvesireaktori jäikin elämään ja vastaava teknologia valittiin myös Olkiluotoon. Teollisuuden Voiman reaktorit on kuitenkin rakennettu avaimet käteen -periaatteella. Tämä oli myös Imatran Voiman tarkoitus, mutta toisin kävi.

Kirjamme ei käsittele Olkiluodon voimalaitosta, eikä se myöskään keskity atomikulttuuriin, joka kyllä oli voimakas erityisesti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Kirjamme kertoo Imatran Voiman/Fortumin ydinvoimaprojektis-

ta, joka oli alusta alkaen kiinteä osa Suomen energiapolitiikkaa.

Mielestämme on perusteltua sanoa, että nimenomaan Erkki Laurila sitoi atomienergian Suomen energiapolitiikkaan jo 1950-luvulla. Ensimmäisen ydinvoimalaitoksen hankintaan liittynyt poliittinen ”harhailu”, jota Laurila itsekin Loviisan hankkeen keskellä polemisoi, vauhditti oleellisesti maan virallisen energiapolitiikan kirjastamista.

Petri Paju arvostelee meitä siitä, että olemme tehneet Laurilasta kirjan sankarin. Tavallaan ”jokapaikan Erkki Aukusti” sitä onkin. Hänen kauttaan on helpointa antaa kasvot esimerkiksi suomalaisen ydinenergian tutkimuksen organisoinnille. Atomienergianeuvottelukunnan puheenjohtajana Laurila vei läpi vaikeat rahoitusratkaisut ja hän myös johti hankalia teknisiä neuvotteluja neuvostoliittolaisten kanssa 1960-luvun lopulla. Presidentti Kekkonen turvautui myös Laurilaan 1950-luvun puolivälissä, kun sekä Yhdysvallat että Neuvostoliitto tyrkyttivät Suomelle ydinvoima-apua. Laurila oli arvostettu asiantuntija myös IAEA:ssa. Poliittisissa neuvotteluissa hänen ylitseen ajoi kuitenkin Väinö Leskinen, mutta se onkin sitten toinen juttu.

Pajun lähdekritiikissä toivomisen varaa

Petri Paju väittää, että kirjan alku perustuu arkistolähteisiin, mutta ”loppuosassa pistää silmään, että lähteistä suurin osa on aikakauslehtiartikkeleita”. Jos Paju tarkoittaa kirjan loppuosalla kahta viimeistä lukua (kaikkiaan neljä), hänen matematiikassaan on parantamisen varaa. Kolmannen luvun 190:stä viitteestä vain 17 on lehdistöstä saatuja tietoja. Neljännen eli viimeisen luvun osalta suhde on 181/44.

Kerromme kirjan johdannossa, että tutkimus perustuu alkuperäiseen arkistotietoon. Tutkimusta varten kävimme läpi noin 14 000 alkuperäisdokumenttia useista eri arkistoista. Sen lisäksi saimme käyttöömmme Imatran Voiman arkistot ja eräiden johtajien henkilökohtaiset, varsin laajat kokoelmat.

Petri Paju arvostelee meitä siitä, ettemme ole ottaneet huomioon muiden ydinvoimatutkimuksia. Pajun oma artikkeli, Milka Sunellin pro gradu -työ tai Arno Ahosniemen säteilyvalvontaa kos-

keva tutkimus eivät valitettavasti meitä vuonna 2000 alkaneen savotan teossa ehtineet paljon auttaa. Jokainen tutkimus on myös oma projektinsa, eikä siten lähdeluetteloon välttämättä tarvitse kirjata kaikkea hankkeen aikana luettua materiaalia. Tämä koskee myös Gabrielle Hechtin tutkimusta. Hän on tehnyt erinomaisen tutkimuksen Ranskan ydinvoimahistoriasta, mutta varsinaisia yhtymäkohtia Loviisan projektiin ei kirjassa kuitenkaan juuri ole.

Petri Paju arvostelee meitä siitä, ettemme ole ottaneet huomioon ydinvoiman vastustajia. He ovat kirjoittaneet ansiokkaita tutkimuksia, mutta me kirjoitimme kirjan ydinvoiman suunnittelijoiden, rakentajien ja käyttäjien näkökulmasta. Tutkimus osoittaa, ettei ydinvoiman rakentajien ja käyttäjien toimintaa voi tarkastella ottamatta huomioon myös ydinvoiman vastustajia. Tämä dynamiikka koskee myös poliittista päätöksentekoa, joka on yleiseen mielipiteeseen nojautuen joko edistänyt tai hidastanut ydinvoiman lisärakentamista. Ydinvoiman vastustaminen on tärkeä osa ydinvoimahistoriaa, mutta se vaatii aivan oman tutkimushankkeen.

Tutkimuksen jälkeen helpompi ottaa kantaa energiakysymykseen

Petri Paju irvailee kirjan kannelle, jossa on ilma-kuva Hästholmenin saaresta. Hyvä havainto. Ehdotimme kustantajalle vaihtoehtojakin, mutta Edita teki oman valintansa. Kaupalliset kustantajat noudattavat omia periaatteitaan, joihin tutkijalla ei välttämättä ole äänivaltaa. Olisimme itse vallan hyvin voineet laittaa kanteen vaikkapa Loviisan reaktorin tulipunaisen teräskannen, jossa on vielä näkyvissä teksti CCCP.

Lopuksi: Kumpikaan kirjan kirjoittajista ei ole avoimesti asettunut tukemaan tai vastustamaan ydinvoimaa. Täytyy tosin myöntää, että tutkimuksen jälkeen on helpompi ottaa kantaa, minkä energiamuodon varassa maailman nosta tai kaataa.

Kirjoittajista Karl-Erik Michelsen on fil. tri ja professori Lappeenrannan Teknisellä yliopistolla, Tuomo Särkikoski on diplomi-insinööri ja yhteiskuntatieteiden lisensiaatti, joka kirjoittaa parhaillaan Sitran historiaa.